

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:4 • 2002

Översikter

Tidigmodern socialhistoria

Av Jonas Nordin

Henry Kamen, *Early Modern European Society*, Routledge, London & New York 2000. 281 s.

Michael A Mullett, *The Catholic Reformation*, Routledge, London & New York 1999. 258 s.

Barry Reay, *Popular Cultures in England 1550–1750*, Longman, London & New York 1998. 235 s.

Inom forskningen om den tidigmoderna tidens socialhistoria har Henry Kamen varit välbekant sedan 1970-talets början, då hans *The Iron Century* utkom. Efter omarbetning nyttgavs den ett drygt decennium senare med titeln *European Society 1500–1700*. Under namnet *Early Modern European Society* har det nu kommit ännu en revidering, som uppdaterats i enlighet med de senaste forskningstrenderna. Bokens tidigare upplagor har kommit till flitig användning inom universitetsundervisningen i många länder, däribland Sverige. Även den senaste versionen torde kunna försvara sin position som standardverk och bred introduktion till ämnet.

Dispositionen har ändrats jämfört med de tidigare utgåvorna. Bland tilläggen som påverkats av aktuell forskning märks inte minst nya avsnitt om identiteter och språk samt om genus och könsroller. Dock skall anmärkas att för Kamen är *gender roles*, trots den öppna pluralformen, synonymt med kvinnohistoria.

Boken inleds med en diskussion om identiteter och tankehorisonter. Den tidigmoderna människan var utpräglad förankrad i det lokala, menar Kamen, och *europaisk* socialhistoria kan man därför bara tala om ur ett analytiskt perspektiv. Detta följs upp med avsnitt om arbete, fritid och migrationer, liksom om trosföreställningar. *Ruling elites* och *middling elites* får båda var sitt kapitel medan småfolkets inflytande och påverkanskanaler täcks in i ett resonemang om folkliga protestformer. De tre följande kapitlen handlar alla om olika former av strukturer eller strukturella processer: könsroller, socialdisciplinering och kontroll samt modernisering. Till det sistnämnda hör

bland annat en begynnande sekularisering men framför allt den allt mer betydelsefulla uppdelningen av privat och offentligt på olika områden. Detta hör i sin tur samman med de framväxande staternas stadigt ökande ingripande i samhällets olika förhållanden, som får särskild behandling i det avslutande kapitlet.

Att på 250 sidor sammanfatta tvåhundra års sociala förhållanden, och dessutom med anspråk på att täcka in hela den europeiska kontinenten, kan sannerligen inte vara någon lätt uppgift. Utifrån dessa förutsättningar har Kamen definitivt gjort ett gott arbete. Författaren är specialist på spansk historia och har en professur i Barcelona, och det är därför inte förvånande att exemplen från den pyreneiska halvön blivit överrepresenterade. Det är knappast heller en nackdel då tonvikten i denna typ av översiktsverk vanligen ligger på treklövern England, Frankrike och Tyskland. Mer problematiskt är i stället att fullständighetsambitionen samtidigt blir bokens både styrka och svaghet. Visst lyckas Kamen inkludera de flesta delar av kontinenten, men när alla skall få sin bit av kakan blir det mest smulor åt envar. Och hur väljer man representativa belägg från två sekel av europeisk socialhistoria? Det är naturligt att det i en skildring av den här typen blir mycket "å ena sidan, å andra sidan". Men med de många empiriska belägg som ges kan man strängt taget visa nästan vad som helst.

Ur mängden skall bara tas ett exempel: I kapitlet om könsroller kan man på sidan 161 läsa, att "The pleas for divorce and separation are a reminder that the state of marriage in traditional society was not as harmonious as once believed". På efterföljande sida – faktiskt bara i stycket efter – står där emot: "Historians have frequently presented the traditional family as one in which wives suffered, children were beaten, and husbands ruled", vilket alltså inte var det normala, förklaras det. Perspektiven ändrar sig ju alltid beroende på frågeställning, men här skiftar såväl gammal historiesyn som aktuellt forskningsläge fokus och ståndpunkt på bara några få rader. Så kan det lätt bli när man skall uttala sig generaliserande om något så amorft som det "traditionella samhällets" familjemönster, men det är utan tvekan något som kräver viss uppmärksamhet från den lärare som skall presentera boken för sina studenter.

Där Henry Kamen visar en mångfald som kan kännas aningen godtycklig, lyckas Barry Reay i *Popular Cultures in England 1550–1750* mer övertygande visa på komplexiteten i den folkliga kulturen och att den inte så enkelt låter sig sammanfattas under generella formler.

Traditionell socialhistoria – där han bland annat placerar Peter Burke – har enligt Reay varit bipolär; den har koncentrerat sig på en grundläggande åtskillnad mellan folklig kultur och elitkultur. Tolkad av Reay (och i anslutning till Roger Chartier) är den folkliga kulturen snarare en dynamisk process, och den kan bäst beskrivas med två ord: heterogenitet och föränderlighet. Inte ens i ett så relativt begränsat geografiskt område som England fanns det någon gemensam och entydig folklig kultur. Detta illustrerar han genom att sätta pluralformer på såväl bokens titel som flera av dessa teman – *sexualities, religions* etc. Inte heller var den folkliga kulturen statisk. Religionen exempelvis, som ofta behandlas som en konstant i äldre historia, var i själva verket underkastad ständiga förändringar, menar Reay. Genom att dela in sin undersökningsperiod i generationslånga epoker illustrerar han också vilka grundläggande omkastningar som faktiskt ägde rum i kyrkans såväl sakrala som världsliga förhållanden under en människas livstid. Detta är förmodligen en iakttagelse som kan överföras även till länder som inte visar samma uppenbara religiösa oreda som England.

Reays studie har sju kapitel varav det avslutande är övergripande och samlar ihop de tematiska trådarna från de övriga. Teman som avhandlas är sex, i engelskans båda betydelser, informationsförmedling (talad och skriven), religion, magi och karnevaler, upplopp och folkliga protester samt slutligen lag och ordning. Dessa teman får en bred behandling och därunder ryms även mycket information och diskussion om andra företeelser.

Reay bygger huvudsakligen sin bok på sekundärlitteratur och det är en imponerande mängd skrifter han redovisar. Han ägnar stort utrymme åt att diskutera olika tolkningar och boken fungerar därför utmärkt som forskningsöversikt. Reays grundargument är ju att de folkliga kulturformerna framför allt präglats av pluralism och således även uppvisat stora regionala variationer. Han gör därför inga försök att harmoniera empiriska utsagor som pekar åt olika håll, utan tar dem som utgångspunkt för att problematisera de historiska tolkningarna och ifrågasätta vår tids syn på ett ensartat "traditionellt samhälle". Den mångfald som är Kamens svaghet blir således Reays styrka. Naturligtvis hänger detta i hög grad samman med att den senare enbart koncentrerar sig på England, medan den förre försöker fånga in hela den europeiska kontinenten under samma tidsperiod. Men Reays angreppssätt kan kanske vara en nyttig påminnelse även vid läsning av många svenska socialhistoriska studier. Ofta får ju situationen i några socknar eller häradar bilda utgångspunkt för generella utsagor om folkliga uppfattningar. Undantag

finns, framför allt när man kommer längre fram i tiden, men kanske är exempelvis den iakttagna skillnaden mellan "Östsverige" och "Västsverige" också allt för grov.

I alla beskrivningar av äldre tiders folkliga kultur brukar ju religionen få stort utrymme. Inte minst för nordiska forskare spelar den protestantiska reformationen en central roll för att förklara byråkratiserings-, centraliserings- och disciplineringsprocesser. Exakt på vilka sätt och hur mycket är under ständig diskussion, men att lutheranismen har spelat en roll för nordisk identitet och samhällsutveckling ända in i modern tid är de flesta överens om.

Mindre uppmärksammat på nordiska breddgrader är att 1500-talet också innebar en förnyelse av den katolska kyrkan. Enligt Michael A Mullet, som skrivit ett initierat arbete om den katolska reformationen, var denna också orsak till snarare än respons på den protestantiska reformationen.

De protestantiska kyrkorna uppstod som *en* av produkterna av en allmän kyrklig reformrörelse som startat långt innan Luther spikat upp sina teser, menar Mullett. Ingen hade på förhand kunnat veta att reformatörernas insatser skulle ge upphov till helt nya trossamfund, och här ser man ett slags kyrklig parallell till de oförutsedda konsekvenser som är populära inslag i modern statsbildningsteori. Vad mera är: Förutom att ge upphov till nya samfund skapade denna kyrkliga reformverksamhet även den katolska kyrkan. Resultatet av det Tridentinska mötet (1545–1563) var alltså inte bara att brytningen med lutheraner och kalvinister blev fullständig och oåterkallelig utan också att kyrkostyre och ritualer för första gången blev någorlunda enhetliga inom den katolska världen. Kyrkomötet i Trento får naturligt nog stort utrymme, men därtill visar Mullett att en mycket stor del av de resolutioner som där antogs återgick på medeltida förslag. De protestantiska frondörerna påskyndade därför snarare än de var egentliga orsaker till den inomkatolska reformverksamheten, och därmed indirekt till motreformationen.

I Mulletts tolkningsmönster blir "motreformationen" en tämligen missledande beteckning. Den var nämligen mer av en positiv inomkatolsk reformrörelse än en verksamhet syftande till att förfölja protestanter. Viktiga beståndsdelar i denna reformverksamhet var de många lekmannaordnarna, där jesuiterna bara har blivit de mest kända. Dessa ordnar får också ett eget kapitel och det förvånar väl ingen modern läsare, att deras verksamhet inte främst bestod i att äta spädbarn och tortera protestanter.

Mullett har också särskilda kapitel om den katolska reformationens genomslag i Europas olika länder, om dess förhållande till "folket" och om dess

påverkan på konsten. Skildringen ligger dock hela tiden snarast på ett doktrinärt och idéhistoriskt plan, och någon uppfattning om den katolska kyrkans möte med menigheterna får man aldrig. Någon socialhistorisk skildring är boken därför knappast och som introduktion till den katolska kyrkans historia och reformverksamhet under tidigmodern tid är den nog aningen för avancerad. För den som söker fördjupning och en aktuell och initierad forskningsöversikt är Richard A Mullett dock en utmärkt bekantskap.